

Օտեան՝ անկասկած բարձր ձիրքերով
օժտուած կորովի անհատականութիւն մըն
էր, երեւելի Միտհադ փաշային մտերիմը
և խորհրդակիցը:

Իր կենսագրութիւնը գրած են զանա-
զան անձեր պարտուպատշաճ ձեւով: Մեղը
որ ան չկրցաւ իր սրտին սուրբ փափա-
քին հասնիլ ամուսնանալով Օր. Զարու-
հին հետ, որ ինքն ալ չքնադ յատկու-
թիւններով օժտուած՝ ուսեալ աղջիկ մ'էր:
Մեզի կը թուի սակայն թէ նշանախօսու-
թիւնը խզուած է աւելի Երամեան գեր-
դաստանի պետերուն և պարագաներուն
զրդումով և որոշումով:

Վերոյիշեալ ձեռագրին ետեւի կողմը
հետեւեալ մակագրութիւնը կայ. «Գրեալ
գլխի լուծման նշանադրութեանն ընդ Օր.
Զարուհի Երամեանի»:

Պարտք կը համարինք շնորհակալու-
թիւններ յայտնելու մեր պատուական
բարեկամ Տիար Պետրոս Նշանեանի՝ որ
իր սովորական բարեացակամութեամբը
թոյլ տուաւ մեզի ընդօրինակելու սոյն
թանկագին ձեռագիրը՝ որ իր շատ ճոխ
հաւաքածուն զոհարներէն մին կը կազմէ:

Գ. ՄԱՆՈՒԿԵԱՆ
(Գ. ՀԱՍՍԷՐ)

(Շարունակելի)

ՀԱՅ ՊԱՏԱՆԻԻՆ ԱՌԵՂԾՈՒԱԾԸ

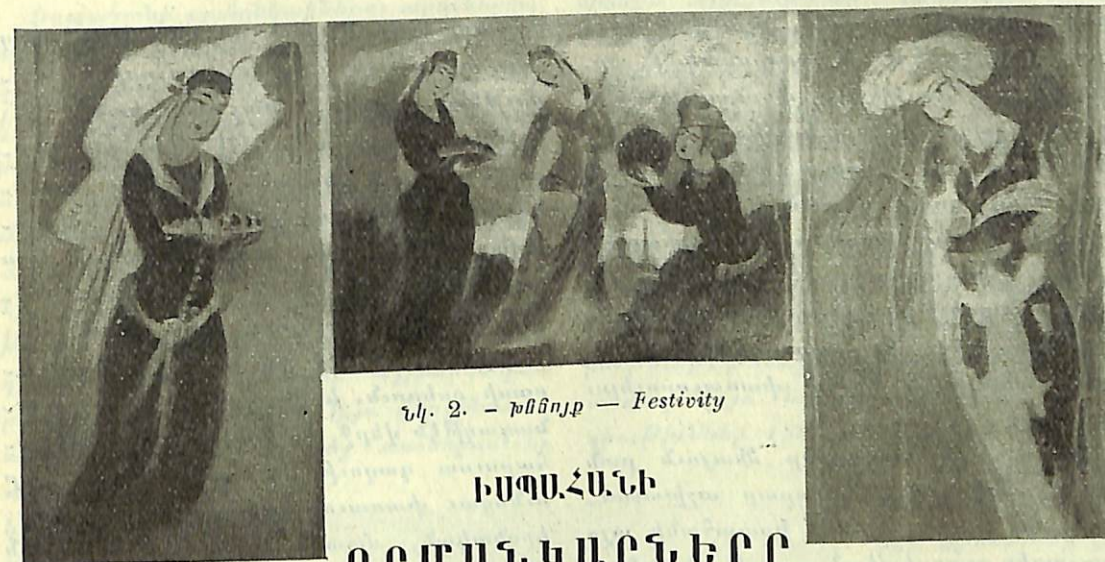
Է՛ դարավերջիկ դէմքով քմծիծաղ
«Ո՛ր այդ առեղծուած» — մ'ըսեր աջ ու ձախ.
Հոյակապ միտքեր՝ հիներն ու արդիք
Որոնցմով այսօր կը պարծին մարդիկ,
Նըկարագրեցին զիս խառնագազան,
Մերթ՝ արարչադիր օրէնք՝ սրբազան.
Եւ ոմանք մեծ գետ մ'ըսին ինձ համար
Որ սահանաբաց ձըմեռ ու ամառ
Գէպ ովկիանոսն անհուն անյատակ
Կը զլորէ տանի ազգեր բովանդակ:
Բայց որպէս զի ստոյգ առնես գաղափար,
Հոս նըկարագրեմ զիս անցողաբար:

Անշօշափելի, անտես ու արձակ
Ես ամենուրեք կ'ապրիմ համարձակ,
Ու կեանք ըստացեր եմ ճիշտ այն ատեն
Երբ հագիւ աշխարհս ելաւ ոչընչէն.
Ինծմով կը չափուի տիեզերք համայն,
Ծեր և միշտ մանուկ եմ միանգամայն.
Յարգելի մարդոց քով առհասարակ
Մահացու բախտին դահիճ կամ դայեակ...

Կտրէ՛ դու գլուխս, հրաման կու տամ քեզ,
Սակայն մի՛ խաբուիր թէ կը մեռնիմ ես.
Զատէ՛ թէ կ'ուզես՝ ուսերս առանձին
Ատով կ'ունենաս իմ թոռներէս մին.
Գըլուխս ուսերուս հետ բարեյարմար
Զափողն է կեանքին ձեր ըտպէհամար.
Որ մեծ ու պըզտիկ իր ապարանքով
Ամէն տեղ կանգնած, նաեւ սրտիդ քով,
Կը կարգաւորէ աշխարհիս գործեր,
Կը սփոփէ հիւանդ, չբաւորն ու ծեր:

Սակայն ոչ մէկուն ըստուգիւ այնպէս
Որքան, Հայ սերունդ, կը պատկանիմ քեզ.
Չէ՞ մի որ մնացորդ մարմնովքս բոլոր
Աւետեաց պատգամդ եմ խորհրդաւոր.
Անուն մը տըխուր՝ որ աստուածակոյս
Հոգեգմայլ կեանքիդ ծընաւ չըքնաղ լոյս...
Միտ դի՛ր ու կարգա՛ ժամանակն յաղթող
Փառահեղ ծագմանդ յուշարար ներքող,
Տես, նըշանաբանդ ուրե՛ր կը տանի...
Օգնել մարդկութեան գործով պիտանի:

Հ. ԹԱԴԵՈՍ ԹՈՄԱՏԱՆ

Նկ. 2. — ԴՈՄՈՅ — Festivity

ԻՍՊԱՀԱՆԻ

ՈՐՄԱՆ ԿԱՐՆԵՐԸ

Նկ. 1.

Պատուիրու մատուցումը
The offering of fruits

Նկ. 3.

Գինի մատուցումը
The offering of wine

ԽԱՉԱՏՈՒԲԱՆԻ

Ն Կ Ա Ր Չ Ա Կ Ա Ն Վ Ե Ր Ա Կ Ա Չ Մ Ո Ւ Թ Ե Ա Ն Յ Ա Ռ Ի Ի

ՊԱՐՍԻ ԳԵՂԱՐՈՒԵԱՄԸ, մանաւանդ այս
վերջին տարիներու ընթացքին, գրաւեց
ըզդաքակիրթ աշխարհի հետաքրքրութիւ-
նը՝ որուն արժանի էր իր նուրբ և հո-
յակապ զիրքով: Այդ գեղարուեստը Եւ-
րոպայի և Ամերիկայի ներկայացնողներու
կարգին հայ գեղարուեստագէտներ և հնա-
գէտներ մեծ դեր խաղացած են: Ասոնց
թուին մէջ յիշենք նշանաւորները՝ Տիար
Արմենակ Սաքզեան, ամենահմուտ պարս-
կական մանրանկարչագէտը, որուն Պարսիկ
մանրանկարչութեան մասին գաղղիներէն
հրատարակութիւնը հոյակապ գործ մ'է
իր տեսակին մէջ: Տիարն իսկ Բէլէ-
կեան նշանաւոր հայ հնագէտը, որուն
նշանաւոր հնագիտական գեղարուեստա-
կան հաւաքածոները Նիւ Եորքի և Փա-
րիզի մէջ մեծապէս գնահատուած են. ան
եղած է առաջին անգամ Պարսիկ յախճա-
պակիները Եւրոպայի ներկայացնողը իր
սեփական թանկարժէք հաւաքածոյով, նաև
սուղ հրատարակութեամբ՝ մը, և ցարդ կը
հայթհայթէ թանգարաններուն և մասնա-

ւոր մեծագին հաւաքածոներու պարսկա-
կան թանկագին հնութիւններ: Նոյնպէս
մեծայարգ Տիար Յ. Ինճիճեան, հնավա-
ճառ ի Թաւրիզ, և ուրիշներ: Իսկ այժմ
հետաքրքրիւններուն ուշադրութիւնը գրաւեց
ուրիշ անօրինակ միջոց մը Պարսիկ ար-
ուեստը՝ և աւելի ճիշտ՝ որմանկարչու-
թիւնը Եւրոպայի և Ամերիկայի ներկա-
յացնող. այդ միջոցը հաւատարիմ և
վերակազմեալ ընդօրինակութիւնն էր
Խալահանի և Շահ Աբասեան կարգ մը
որմանկարներուն, կատարուած ծանօթ
նկարիչ խաչատուրեանէ:

Խաչատուրեանի գործը մեծապէս ներ-
դրուած է Աղլանտեանի երկու ափերուն

1. La miniature Persane. Par Arménag Bey Sakisian. — Edition G. Van Oest. 3-5, Rue du Petit Pont. Paris, 1929. — Գինը՝ 480 ֆրանս. ֆր.: Հինէն գրեցի մ'ալ L'Ecole de miniature de Hé- rat (aux XVe siècle). G. De Malherbe & Cie. Imp. 12. Passage des Favorites. Paris. Կարծեմ 1920ին.

2. Այժմ բոլորովին սպառած.

վրայ ալ հաւասարապէս, այնպիսի գեղարուեստագէտներէ և պարսկական արուեստի ու հնութեանց մասնագէտներէ, որոնց ուշադրութիւնը կարենալ զբաւելլ ինքնին բաւ է, սակայն խաչատուրեան քայլ մ'ալ առաջ գացած է, ստանալով նոյնիսկ անոնց բարձրագոյն գնահատութիւնը: Ասով արդարապէս կրնայ հպարտանալ յարգելի նկարիչը, անշուշտ առանց զլանալու մեզ՝ իր ազգակիցներու ալ՝ հպարտանալու և իրմով փառաւորութիւն հաճոյքը:

Խաչատուրեանի գործը մնայուն բան մըն է, մանաւանդ փրկարար աշխատութիւն մը, առանց որուն իսպահանի այդ հրաշագեղ պարսկական արուեստի նմոյշները ի սպառ պիտի կորսուէին, ըլլալով արդէն լքեալ և անխնամ, զրեթէ կիսով փճացած: Ըստ իս, մեր Պարսկահայ հայրենակիցները պէտք է Պարսիկ կառավարութեան եւ մամուլին ուշադրութիւնը հրաւիրեն առ այս, և եթէ ինքս Պարսիկ քաղաքացի մը ըլլայի չէի վարանիր տեսակ մը տիտղոս կամ պատուանշան պահանջել կառավարութենէս՝ այս երախտաւոր նկարչին համար:

Այս յանդուգն քայլը կ'արժէ առնել պարզապէս ազդուած այն տողերէն, որոնք ստորագրուած են օտար գնահատողներէ, որոնց իմ ձեռքս հասած երկուքին թարգմանութիւնը կու տամ ստորեւ: Իրապէս զարմանալի է որ հայ գեղարուեստասէր պարբերականները քիչ բան գրեցին անոր մասին, բաց ի Լեւոն Մեսրոպէ՝ Պոսթոնի «Հայրենիք»ին՝ մէջ:

* * *

Այսպէս Հայ մըն է որ մոռացութեան զրկէն դուրս կը բերէ այս արուեստին թանկագին յիշատակները: Խաչատուրեան իսպահանի որմանկարները վերակառուցանելով, ու նոր կեանք և ուշադրութիւն ստեղծելով անոնց համար, միայն Պարսիկ արուեստին և արուեստագէտին ծառայած չեղաւ, այլ ան թանկագին նպաստ մը բերաւ նաեւ թէ դարու իսպահանի մէջ՝

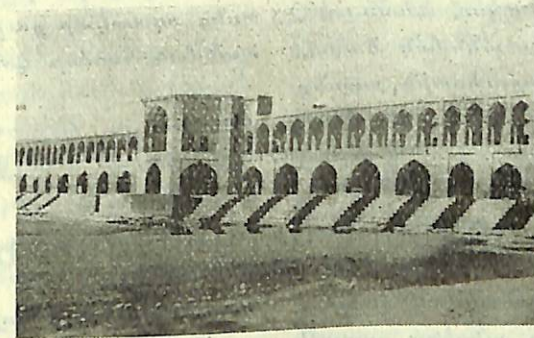
մասամբ պարսկացած՝ գոյութիւն ունեցող հայ արուեստի և արուեստաւորին պատմութեան համար: Խաչատուրեանի 125 օրինակութիւններէն 101 Պարսիկ աւելակներէ պարսկական շէնքերու որմանկարներէ են, իսկ 24 հատն ալ հայկական տուններէ կամ ապարանքներէ: Այս առիթէն օգտուելով մէկ երկու կարճ ծանօթութիւններ աւելորդ չեմ նկատեր:

Իսպահանի մէջ թէ դարուն, Շահ Աբասի օրերուն, և Զուղայեցի հայոց բռնազաւթէն վերջ, հայկական ճոխ, մեծահարուստ գաղութ մը ստեղծուեցաւ, որ ունեցաւ փառաւոր պատմական անցեալ, կրօնական, մատենագրական հայկական մթնոլորտէն զատ նաեւ վաճառականական, ընկերային, արհեստական և արուեստական մթնոլորտներուն մէջ: Դժբախտաբար արուեստական մասին ցարդ ոչ մէկ ուսումնասիրութիւն եղած է: Իսպահանի արուեստը հարուստ է թանկագին յախճապակիներով, որմանկարներով և նկարներով, որոնց նշանակութիւնը մեծ է Հայ արուեստի պատմութեան համար ալ:

Իսպահանի մէջ Հայ կարողութիւնը թանկագին կոթողներ թողուցած է: Անոնցմէ որպէս նմոյշ հոս կու տամ պատկերը Ալլահվերտիի հսկայ կամուրջին՝ շինուած հայու մը ոչ միայն հանճարով՝ այլ և լիարուն, արքայաւայել, նիւթական կարողութեամբ: 1931ին, հակառակ փափաքիս, և հակառակ որ մինչեւ Թեհրան գացած էի, ժամանակիս նուագութեան պատճառաւ չկրցայ այցելել իսպահան: Սակայն մտադիր եմ յաջորդ ճամբորդութեանս մէջ՝ 1934ին՝ անպայման հոն երթալ մէկ երկու ամիս միայն, հայկական որմանկարներով և յախճապակիներով զբաղիլ և պարտուպատշաճ ուսումնասիրութիւն մը պատրաստել:

1. «Հայրենիք Ամսագիր», 1932, Հոկտեմբեր Թ. 12, էջ 108. Պ. Ա. Զօպանեան Փարիզէն իր վերջերս զբարած նամակով կը հաւաստէ որ «Ապագայ»ի մէջ գրած է այդ մասին՝ ցուցահանդէսի Փարիզ եղած առնու: «Ապագայ» սակայն կորեկայ ըլլալով՝ օրաթերթերու կարգին կ'իյնայ:

Իսպահանի որմանկարներու արուեստը, այսինքն հայկական բաժինը կրնանք երկու զլիաւոր մասերու բաժնել — կրօնական և աշխարհական: Կրօնականէն շատ բան կտակուած կը մնայ և դեռ կը պահուի իսպահանի հայ եկեղեցիներուն մէջ. մատենագրական առատ վկայութիւններ ալ կու տայ մեզի հայ մատենագրութիւնը, իր հին ու նոր գրական արտադրութեանց շնորհիւ: Այս մասը համեմատորէն դիւրին է, մինչ դժուարը աշխարհական բաժինը պիտի ըլլայ: Այս վերջին տեսակի որմանկարներ հայ տուններու եւ ապարանքներու, գուցէ նաեւ պարսիկ պալատներու և շէնքերու մէջ: Հայ տունները իսպահանի մէջ ունէին որմանկարներ, ատիկա կ'ապացուցուի ոչ միայն խաչատուրեանի 24 օրինակութիւններէն, առնուած իսպահանի հայ տուններէն, այլ թանկագին և կարեւոր վրկայութենէն՝ զոր կը

Ալլահվերտիի կամուրջը
Allahverdy
Bridge builde by Armenian Ispahan

գտնենք Thomas Herbert անգլիացոյն ուղեգրութեան մէջ: T. Herbert Պարսկաստան այցելեց 1627-29 տարիներու ընթացքին, իբր անդամ անգլիական պատուիրակութեան, վաճառականութեան համար իսպահան զրկուած: Իր տեղեկութիւնները կարեւոր են որովհետեւ ականատեսի են. զրեթէ օրագրութեան նման կանոնաւոր գրուած: T. Herbert իր և անգլիացի զեսպանին պաշտօնապէս խոճայ Նազար մեծահամբաւ և մեծահարուստ Նոր Զուղայեցոյն տունը այցելութեան նկարագրութիւնը կ'ընէ, ուր՝ ինչպէս ըսի՝ թանկագին ծանօթութիւններ կան, եւ վկայութիւններ նաեւ հոն գտնուող որմանկարներու մասին: Այն կը գրէ. «Յաջորդ օրը՝ խոճայ Նազար, Հայ իշխանը, Զուղայի իր տան մէջ ընդունեցաւ Դեսպանին այցելութիւնը: Ինքզինքը Քրիստոնեայ մը կը դաւանի, բայց (եւ պէտք է յանդգնիմ ըսել) իր տունը կահաւորուած էր այնպիսի հրէշային նկարներով, որոնց մեծ մասը իսպահանի հայ տուններէն էր: Արեւմուտք բռնաւ չէ կրցած մաքուր կերպով մեղկութեան եւ սիրոյ այն առիւնն ողհեշտութեան հասնիլ, որուն հասած է Արեւելք: Արդարեւ բուշակեան, խայամեան քառակները, պարսկական որմանկարները կը դաչին մեղկացուցիչ այնպիսի աստիճաններու՝ մաքուրօրէն, որոնց չի կրնար հասնիլ Արեւմուտք՝ առանց անբարոյանալու, գոհականալու, առանց Պորաչչիոյ մը ըլլալու: Երգ երգոցները, Նարեկացին՝ իրենց արտաքինին խորը այնպիսի բան մը ունին, զոր մենք Արեւելքցիներս միայն գիտենք թափանցել և զգալ, որ սակայն Արեւմուտքցիին չենք կրնար թարգմանել, կամ ցոյց տալ, և դժբախտաբար Արեւմուտքցին դժուար թէ հասու ըլլայ: Եւ ահա այդ պատճառաւ իսկ T. Herbert հրէշային, տգեղ, գոհհիկ կը գտնէ խոճայ Նազարի տան որմանկարները, որոնք պարզապէս աշխարհիկ էին, եթէ չափով մը մեղկ՝ բայց անտարակուսելիօրէն անոնք անբարոյ, գոհհիկ չէին. Հայ մարդը մաքուր, աւանդապահ, պատուոյ նախանձախնդիր,

իր շեմը պիտի չպղծէր ու է ստորին, անպարկեշտ պատկեր նկարելով իր տան, իր ամենասուրբ օձախիմ պատերուն վրայ: T. Herbert քսանամեայ, անփորձ, անգիտակ, աճապարած է իր վճիռով, որ սակայն մեզ մտահոգ ընելու չէ. չէ որ Ստրաբոն Անահիտը կ'ամբաստանէ իբր խենէշ, և Անահիտի տաճարը գրեթէ պոռնըկատուն մը, արմատախիլ ընելով հայ աւանդական պատուապահանջութիւնը, կուսասիրութիւնը, մեր ցեղային այդ կարկառուն նկարագիրը, Ստրաբոն՝ T. Herbertի նման՝ չի ստեր, սակայն կը սխալի:

Խաչատուրեան օրինակած ըլլալով այդ որմանկարներէն, Հայ-Իսպահանեան տուներէ առնուած, իրապէս աննման ծառայութիւն մը կ'ընէ Հայ արուեստին, ատոնք

այլեւս անկարելի պիտի ըլլար լոյս աշխարհ բերել: Որոշն համար սակայն մեր բազմադղին ազգակիցը դժբախտաբար պիտի չկրնայ վարձատրուիլ իրեններէն, դարձեալ օտարներն են որ պիտի տիրանան այդ անգին հաւաքածոյին (որուն աւանդ մեր վանքերու հաւաքածոներն ալ շատ կը կարօտին). Վենետիկ (Ս. Ղազար) կամ Երուսաղէմ (Ս. Յակոբ) չունին նիւթական միջոցներ արժանապէս վարձատրելով տիրանալու այդ գուն 24 հայ որմանկարներու օրինակարեանց, թէեւ այդ քաղաքներուն ծանօթ հայ վանքերն են միայն որ յարմարագոյն վայրերն են ատոնց օգտակար ցուցադրութեան և պահպանման համար գոնէ առ այժմ:

Յ. ԲԵՐԵՏԵԱՆ

ԱՐԵՒԵԼՔԻ ԳՈՅՆԵՐԸ ՎԵՐԱԿԱԶՍՈՒԹԵԱՆՑ ՄԷՋ

Չուտ ժամանցի նպատակով ցուցահանդէսը որ բացուեցաւ անցեալ շաբաթ Museum of Modern Artի մէջ, կը հասնի բարձր աստիճաններու: Պարսկական այս որմանկարները, ընդօրինակեալ, ամենէն հաճոյալից՝ գեղարուեստական աշխատութիւններն են որոնք այս կողմերը երեւցած ըլլան երկար ժամանակի ընթացքին: Հեշտալի գոյները փոխանցիկ լոյսի սրտակցութեամբ միասին կը խաղան գծի և միջոցի համաչափութեան մէջ: Յաճախ սրապակները նրբին են, — Պարսիկներուն համար, գոնէ, անոնք միայն որ արքունիքին անդամներուն հետ կը յարաբերէին, միշտ նուրբ կրնան եղած ըլլալ: Բայց հոն այս հիւսկէն բանաստեղծութեանց մէջ կայ հիմնական պարզութիւն մը նաեւ, որ կը սիրէ սրամտութիւնը հասցնելով իրական հիւթեղ կատակերգութեան, փոխ կուտայ խորամանկ չարահայտութեան տեսակ մը չընաղ, հին, զինաթափող արժանապատուութիւն, և զուտ գծագրական տեսակէտէն, կը պահէ կերպաւորութեան խաղաղ շնորհով սահելու ընթացքին մէջ,

հազուագիւտօրէն թոյլատրելով որ առանցքային ընդհանրացում մը կորսնցնէ ուժ, չափազանց մանուածապատ կամ տարածուն մանրամասնութեան մէջէն:

Մեզմէ շատերը փորը ի շատէ ընտանի են պարսկական մանրանկարներուն, բայց քիչերը (միայն հոս ու հոն բախտաւոր ճանապարհորդ մը) կըցած են տեսնել նմոյշներ պարսկական որմանկարներու:

Arthur Upham Pope կը յիշատակէ իր սքանչելի ցուցակին յառաջաբանին մէջ թէ «ամբողջ նրբանցք մ'որմանկարներու Պարթեական վերջին շրջանէն (220 ք. Ա. — 221 ք. Վ.) գտնուեցան քիչ ժամանակ առաջ Հարաւային Պարսկաստանի մէջ, ցոյց տալով որ որքան բարձրօրէն գեղարուեստը զարգացած էր»: Ան կ'աւելցնէ որ «վիթխարի պալատը զոր Խոսրով կերտեց իր չընաղ կողակցին Շիրինի համար, ճիշտ հոն՝ ուր որ Պարսկական Լեռներու մեծ պատը Միջագետքի դաշտը կը մտնէ, ինչպէս որ De Morganի գիտերը ցոյց կու տան, զարդարուած էին չափազանց հետաքրքրական որմագործե-

րով: Մինչ անցեալ եղանակի հետախուզական առաքելութիւնը՝ ղրկուած University Museum եւ Pennsylvania Museum of Artի կողմէ՝ Տամզանի մէջ գտան կտորներ, որոնք ցոյց կու տան որ այնտեղի սիրուն պալատին պատերը երբեք կը փայլէին սքանչելի որսորդական տեսարաններով, որոնք կը յիշեցնէին ոսկի և արծաթ սկաւառակներու պատկերները»: Ժ և ԺԲ դարու քանի մը բեկորներ ալ ցուցադրուած էին Burlington House (London)ի Պարսկական մեծ ցուցահանդէսին (1931) երկու տարի առաջ:

* * *

Շահ Աբասի պալատին որմանկարները իսպահանի մէջ նորագոյն ժամանակներէն են: Անոնք նկարուած էին ժիւ դարուն Մեւլանա Մուզաֆէր Ալիի և իր օգնական գերագանց մանրանկարիչ՝ Ռիզա Ապպասիի, և անտարակոյս Մուզաֆէր Ալիի աշխատանոցին արուեստահմուտ անդամներուն կողմէ: Գոնէ զօրաւոր փաստեր ցոյց կու տան նման հեղինակութիւն:

Թէեւ նրբամտօրէն կարելի է առաքելի որ նկարները իրենք իսկ բաւարար «ինքնակենսագրական» են, մենք շատ աւելի քիչ բան գիտենք այս ենթադրուած զըլխաւոր արուեստագէտին մասին, քան ինչ որ գիտենք «այդ արտակարգ հանձար» Ռիզա Ապպասիի մասին: Սակայն օրինակի համար հաճոյալի կերպով բուրումնաւէտութեամբ և գեղագործեալ ակնարկութիւն մը՝ Մուզաֆէր Ալիի մասին, կ'երեւայ հատորին մէջ զրուած Խսկէնտէր Մունշէի Պարսիկ պատմաբանէն, որ կ'ըսէ. «Բոլոր այս արուեստին այն նկարիչներէն, որոնք Նորին Բարձրութեան մահէն վերջ զարդարեցին ժամանակին էջերը, առաջինը, աննման իր շրջանին և անբաղդատելի իր ժամանակին մէջ, Մեւլանա Մուզաֆէր Ալին էր, որ մագ ճեղքող վրձինով մը նկարեց ճշգրիտ օրինակներ, և աշակերտն էր Վարպետ Պեհզատին, ու սորված էր իր արհեստը անոր ծառայութեան մէջ, և յառաջացած կատարելութեան

բարձրութեան: Բոլոր անբաղդատելի վարպետները, գերագանց ղիմանկարիչները ճանչցան զինքը (Մուզաֆէր Ալին) իբր անմրցելի արուեստագէտ, ան նուրբ նկարիչ մըն էր և աննման գծագրող մը: Արքայական պալատին, նաև Չըհէլ Սութու նի ժողովասրահին նկարները ծրագրուած էին իր կողմէ և մեծ մասամբ իր ոսկեղէն նկարչութեան արդիւնքն են: Յետ ողբալի մահէն Նորին Բարձրութեան՝ «հաշուետուութիւնը աւելի չափաւորութեամբ կը վերջացնէ (Խսկէնտէր Մունշի)» ինքը (Մուզաֆէր Ալի) ալ մեռաւ:

Եթէ մենք այս զարմանալիօրէն գեղեցիկ որմանկարները մեծ չափով Մուզաֆէր Ալիի «աննման» վրձինին պիտի վերադրենք, շատ հաւանական է որ կ'ընուութեան մեծ մասը ներարկուած էր Ռիզա Ապպասիէ: Անշուշտ ան ալ արհեստականօրէն անհասանելի էր յանդիմանութեան, ինչպէս որ արուեստագէտները պէտք է ըլլային այդ օրերուն Պարսկաստանի մէջ, որոնք կը յուսային որսալ պարարտագոյն յանձնակատարական զարգափետուրները: Բայց դառնալով Mr. Popeի ցուցակին էջերուն՝ կը սորվինք որ «վայելչութեան աւելի բան մը կար հոն իր աշխատութիւնը յանձնարարելու համար»: Որովհետեւ «Ան արտակարգ նկարագիր մըն էր կորովի և անկախ անհատականութեամբ, որ բաժնեց իր ժամանակն իրական պերճանքներու արքունիքին, և ամենակոշտ հաւաքմանց մուրացկաններու, տէվրիշներու, ձեռնածոներու և զանազան կոշտ բռնակիրներու միջեւ, զորս ան ներկայացուց եռանդով և նոյնութեամբ, և որ տուաւ կարելի ամենասուր հակապատկերն առնթիւ նրբացած եւ իմաստակեալ վայելչասէրներուն, որոնք կը խոնէին իսպահանի պալատներն ու պարտէզները»: Ճաշակը բաւական Շէյքսպիրեան է:

Վերջապէս որքան ալ բաղադրեալ, և շնորհիւ արհեստական ճոխութեան և մարդկային ծանօթութեան, որքան որ այն առն զոյութիւն ունէր, իսպահանի որ-